Nozimova Muhabbat Akram qizi
9-son Bolalar musiqa va san’at maktabi
o‘qituvchisi

O‘ZBEK MINIATYURA SAN’ATINING MILLIY TASVIRIY TAFAKKURNI SHAKLLANTIRISHDAGI AHAMIYATI

Annotatsiya. *Mazkur maqolada o‘zbek miniatyura san’atining talabalarda milliy tasviriy tafakkurni shakllantirishdagi pedagogik imkoniyatlari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilingan. Milliy tasviriy tafakkur tushunchasining mazmun-mohiyati, uning milliy madaniyat, tarixiy xotira, estetik qarashlar va badiiy tafakkur bilan o‘zaro aloqadorligi ochib berilgan. O‘zbek miniatyura san’atining tarixiy taraqqiyoti, unda shakllangan kompozitsion, rangtasviriy, grafik va obrazli ifodalash xususiyatlari milliy tasviriy tafakkurning muhim tarkibiy manbalari sifatida asoslangan. Miniatyura san’ati namunalarini ta’lim jarayonida o‘rganish talabalarning badiiy idroki, estetik didi, obrazli fikrlashi, milliy qadriyatlarga munosabati va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish imkonini berishi ilmiy jihatdan yoritilgan. Shuningdek, milliy miniatyura an’analarini zamonaviy ta’lim mazmuniga integratsiyalash, an’anaviy va raqamli tasviriy vositalardan uyg‘un foydalanishning pedagogik ahamiyati asoslangan.*

Kalit so‘zlar: *o‘zbek miniatyura san’ati, milliy tasviriy tafakkur, badiiy tafakkur, estetik did, milliy qadriyat, tasviriy san’at ta’limi, kompozitsiya, rang, badiiy obraz, ijodiy qobiliyat, talabalar, milliy madaniy meros.*

ЗНАЧЕНИЕ УЗБЕКИСТАНСКОЙ МИНИАТЮРНОЙ ЖИВОПИСИ В ФОРМИРОВАНИИ НАЦИОНАЛЬНОГО ИЛЛЮСТРАТИВНОГО МЫШЛЕНИЯ

Аннотация. *В данной статье с научной и теоретической точки зрения анализируется педагогический потенциал узбекской миниатюрной живописи в формировании национального образного мышления у учащихся. Раскрывается сущность понятия национального образного мышления, его взаимосвязь с национальной культурой, исторической памятью, эстетическими взглядами и художественным мышлением. Обосновывается историческое развитие узбекской миниатюрной живописи, композиционные, колористические, графические и образные выразительные особенности, сформировавшиеся в ней, как важные структурные источники национального образного мышления. Научно доказано, что изучение образцов миниатюрной живописи в учебном процессе позволяет учащимся развивать художественное восприятие, эстетический вкус, образное мышление, отношение к национальным ценностям и творческие способности. Также обосновывается педагогическая значимость интеграции национальных миниатюрных традиций в современное учебное содержание и гармоничного использования традиционных и цифровых визуальных средств.*

Ключевые слова: *узбекская миниатюра, национальное визуальное мышление, художественное мышление, эстетический вкус, национальные ценности, изобразительное искусство, композиция, цвет, художественный образ, творческие способности, студенты, национальное культурное наследие.*

THE IMPORTANCE OF UZBEKISTAN MINIATURE ART IN THE FORMATION OF NATIONAL ILLUSTRATIVE THINKING

Annotation*. This article analyzes the pedagogical potential of Uzbek miniature art in the formation of national figurative thinking in students from a scientific and theoretical perspective. The essence of the concept of national figurative thinking, its interrelation with national culture, historical memory, aesthetic views and artistic thinking are revealed. The historical development of Uzbek miniature art, the compositional, coloristic, graphic and figurative expressive features formed in it are substantiated as important structural sources of national figurative thinking. It is scientifically proven that studying miniature art samples in the educational process allows students to develop artistic perception, aesthetic taste, figurative thinking, attitude to national values and creative abilities. Also, the pedagogical importance of integrating national miniature traditions into modern educational content and the harmonious use of traditional and digital visual media is substantiated.*

Keywords*: Uzbek miniature art, national visual thinking, artistic thinking, aesthetic taste, national values, visual arts education, composition, color, artistic image, creative ability, students, national cultural heritage.*

Kirish. Bugungi kunda ta’lim tizimi oldida turgan muhim vazifalardan biri yoshlarni nafaqat zamonaviy bilim va kasbiy kompetensiyalar bilan qurollantirish, balki ularda milliy madaniy merosga hurmat, estetik did, badiiy tafakkur va ijodiy yondashuvni shakllantirishdan iborat. Ayniqsa, oliy ta’lim jarayonida talabalarning mustaqil fikrlashi, voqelikni obrazli idrok etishi, badiiy hodisalarni tahlil qilishi va milliy qadriyatlarni zamonaviy tafakkur asosida qayta talqin qila olishiga alohida e’tibor qaratish zarur.

Tasviriy san’at insonning voqelikni anglash va uni badiiy obrazlar orqali ifodalashida muhim vosita hisoblanadi. Inson atrof-muhitni faqat so‘z va tushunchalar orqali emas, balki rang, shakl, chiziq, kompozitsiya, obraz va vizual ramzlar orqali ham idrok etadi. Shu ma’noda tasviriy tafakkur shaxsning ko‘rish, kuzatish, taqqoslash, tahlil qilish, umumlashtirish va obrazli ifodalash qobiliyatlarini birlashtiruvchi murakkab intellektual-ijodiy jarayon sifatida namoyon bo‘ladi.

Milliy tasviriy tafakkur esa umumiy tasviriy tafakkurning muayyan xalqning tarixi, madaniyati, estetik qarashlari, an’analari va milliy dunyoqarashi bilan bog‘liq xususiyatlarini ifodalaydi. U milliy obrazlar, ramzlar, ranglar, kompozitsion yechimlar, dekorativ elementlar, me’moriy shakllar va badiiy ifoda vositalarida o‘z aksini topadi. Shuning uchun milliy tasviriy tafakkurni shakllantirishda milliy tasviriy san’at namunalaridan samarali foydalanish muhim pedagogik ahamiyat kasb etadi.

O‘zbek milliy tasviriy san’ati tarixida miniatyura san’ati alohida o‘rin tutadi. O‘zbek miniatyurasi xalqimizning ko‘p asrlik madaniy va badiiy tajribasini o‘zida mujassam etgan noyob san’at turlaridan biri hisoblanadi. Miniatyura asarlarida tarixiy voqealar, adabiy syujetlar, inson va tabiat munosabatlari, me’moriy muhit, kiyinish madaniyati, kundalik hayot va estetik qarashlar o‘ziga xos tasviriy vositalar orqali ifodalangan. Shu jihatdan miniatyura san’ati nafaqat san’at tarixi uchun, balki yoshlarda milliy tasviriy tafakkurni rivojlantirish uchun ham muhim pedagogik manba hisoblanadi.

Asosiy qism. Milliy tasviriy tafakkur tushunchasini mazmunan anglash uchun avvalo uning tasviriy tafakkurdan farqli jihatlariga e’tibor qaratish lozim. Tasviriy tafakkur insonning vizual axborotni qabul qilishi, tahlil qilishi va uni badiiy obrazga aylantirish qobiliyatini anglatsa, milliy tasviriy tafakkur mazkur jarayonning milliy-madaniy tajriba bilan uyg‘unlashgan shaklini ifodalaydi. Bunda shaxsning tasviriy obrazni qabul qilishi uning estetik tajribasi, milliy madaniyati, tarixiy xotirasi va badiiy an’analari bilan bog‘liq holda amalga oshadi.

Milliy tasviriy tafakkur tayyor bilimlarni o‘zlashtirish bilangina shakllanmaydi. U talabaning milliy san’at asarlarini kuzatishi, ularning mazmuni va badiiy xususiyatlarini tahlil qilishi, asarlardagi milliy belgilarni anglashi hamda ushbu elementlarni o‘z ijodiy faoliyatida qo‘llay olishi jarayonida rivojlanadi. Shuning uchun tasviriy san’at ta’limida milliy badiiy merosni o‘rganish faqat tarixiy ma’lumot berish bilan cheklanmasligi, balki talabaning mustaqil vizual tahlil va ijodiy faoliyati bilan bog‘lanishi kerak.

O‘zbek miniatyura san’ati ana shu nuqtayi nazardan katta ta’limiy imkoniyatga ega. Miniatyura san’atida voqelik realistik tasvirlashdan ko‘ra, uni badiiy umumlashtirish, shartli shakllarda ifodalash va kompozitsion jihatdan yaxlit tashkil etish tamoyili ustuvor hisoblanadi. Bu xususiyat talabalarda voqelikni shunchaki ko‘chirish emas, balki uning asosiy mazmuni va badiiy xususiyatlarini ajratib olish ko‘nikmasini rivojlantiradi.

Miniatyurada kompozitsiyaning tashkil etilishi milliy tasviriy tafakkurning muhim ko‘rinishlaridan biridir. Unda inson obrazi, tabiat, me’moriy muhit va dekorativ elementlar bir-biri bilan uzviy bog‘liq holda joylashtiriladi. Kompozitsiyadagi har bir detal muayyan mazmun va estetik vazifani bajaradi. Talaba miniatyura asarini tahlil qilish jarayonida kompozitsion markazni aniqlash, asosiy va ikkinchi darajali obrazlarni farqlash, fazoviy munosabatlarni anglash va tasviriy elementlar o‘rtasidagi yaxlitlikni ko‘rish imkoniyatiga ega bo‘ladi.

Bu jarayon talabaning kompozitsion tafakkurini rivojlantirish uchun muhimdir. Chunki kompozitsion tafakkur faqat shakllarni qog‘oz yuzasiga joylashtirish mahorati emas, balki muayyan g‘oya va mazmunni vizual vositalar orqali yaxlit ifodalash qobiliyatidir. Miniatyura san’atini o‘rganish orqali talaba asarning har bir elementi umumiy g‘oyaga qanday xizmat qilishini tushuna boshlaydi. Natijada unda tasviriy vositalarni maqsadli tanlash va ulardan ijodiy foydalanish ko‘nikmasi shakllanadi.

O‘zbek miniatyura san’atida rangning qo‘llanilishi ham milliy tasviriy tafakkurni o‘rganishda muhim ahamiyatga ega. Miniatyurada rang predmetning tashqi xususiyatini ifodalash bilan birga, kompozitsiyaning emotsional ta’sirini kuchaytirish, obrazlarni bir-biridan ajratish va asarning dekorativ yaxlitligini ta’minlash vazifasini bajaradi. Ranglarning o‘zaro uyg‘unligi, kontrast munosabatlar, iliq va sovuq ranglar nisbati miniatyuraning umumiy badiiy ta’sirchanligini belgilaydi.

Talabalarga miniatyura asarlaridagi rang munosabatlarini tahlil qildirish ularda rangni faqat texnik vosita sifatida emas, balki estetik va mazmuniy ifoda vositasi sifatida qabul qilish imkonini beradi. Bu esa rangtasviriy tafakkurning rivojlanishiga xizmat qiladi. Talaba muayyan rangni nima uchun tanlaganini, uning boshqa ranglar bilan qanday munosabatga kirishini va umumiy kompozitsiyaga qanday ta’sir ko‘rsatishini anglashga harakat qiladi.

Miniatyura san’atida chiziqning badiiy imkoniyatlari ham alohida ahamiyatga ega. Chiziq shaklni belgilash, harakatni ifodalash, obraz xarakterini ochish va kompozitsion ritmni tashkil etish vazifalarini bajaradi. Ayniqsa, miniatyurada chiziqning aniqligi va plastikligi obrazning estetik ta’sirini belgilaydi. Shu sababli miniatyura asarlarini o‘rganish jarayonida chiziq xarakteri, uning yo‘nalishi, qalinligi, uzluksizligi va shakl bilan munosabati tahlil qilinishi talabalarning grafik tafakkurini rivojlantirishga xizmat qiladi.

O‘zbek miniatyura san’atining yana bir muhim xususiyati uning badiiy obrazlar tizimi bilan bog‘liq. Miniatyuralarda inson, tabiat, me’morchilik va turli maishiy predmetlar muayyan badiiy g‘oya asosida birlashtiriladi. Obrazlar tashqi ko‘rinishni ifodalash bilan cheklanmay, muayyan tarixiy, madaniy yoki estetik mazmunni ham ifodalaydi. Shu sababli miniatyura asarlarini o‘rganish talabalarda obrazli va ramziy tafakkurni shakllantirish uchun muhim imkoniyat yaratadi.

Bunda ta’lim jarayonida talabaga «asarda nima tasvirlangan?» degan savol bilan cheklanib qolmasdan, «rassom nima uchun aynan shu obrazdan foydalangan?», «tasvirdagi rang va shakllar qanday mazmunni ifodalaydi?», «me’moriy muhit obrazning mazmuniga qanday ta’sir qilmoqda?» kabi tahliliy savollarni berish maqsadga muvofiq. Bunday yondashuv talabani passiv kuzatuvchidan faol tahlil qiluvchi subyektga aylantiradi.

O‘zbek miniatyura san’atining milliy tasviriy tafakkurni shakllantirishdagi ahamiyatini uning tarixiy taraqqiyoti bilan bog‘liq holda ham ko‘rish mumkin. Markaziy Osiyoda kitobat va miniatyura san’ati qadimiy madaniy an’analar bilan bog‘liq holda rivojlangan. Samarqand, Buxoro va boshqa madaniy markazlarda shakllangan badiiy an’analar keyinchalik Sharq miniatyura san’atining umumiy taraqqiyotiga ta’sir ko‘rsatgan. Ayniqsa, Temuriylar davrida kitob bezagi, xattotlik va miniatyura san’ati yuqori darajada rivojlangan.

Kamoliddin Behzod ijodi Sharq miniatyura san’ati tarixida alohida ahamiyatga ega bo‘lib, uning badiiy merosi miniatyurada kompozitsiya, inson obrazi, harakat va rang munosabatlarini ifodalashning yuqori darajada shakllanganini ko‘rsatadi. Behzod ijodini ta’lim jarayonida o‘rganish talabalar uchun nafaqat san’at tarixini o‘zlashtirish, balki badiiy asarning ichki kompozitsion mantig‘ini anglash imkoniyatini ham yaratadi.

Buxoro miniatyura maktabi milliy tasviriy tafakkurni o‘rganishda alohida ahamiyatga ega. Unda Sharq miniatyura an’analari mahalliy badiiy muhit bilan uyg‘unlashgan. Buxoro miniatyuralarida inson va me’moriy muhit munosabati, milliy kiyimlar, maishiy hayot elementlari, tabiat manzaralari va dekorativ bezaklar o‘ziga xos tarzda tasvirlangan. Bu xususiyatlar talabalarga milliy madaniyatning tasviriy san’atda qanday ifodalanganini konkret badiiy misollar asosida anglash imkonini beradi.

Miniatyura san’atining ta’limiy imkoniyatlari, ayniqsa, talabalarning ijodiy faoliyati bilan bog‘langan holda yanada namoyon bo‘ladi. Agar talabaga miniatyura asaridan faqat nusxa ko‘chirish vazifasi berilsa, ta’lim jarayoni asosan reproduktiv xususiyat kasb etadi. Bunday yondashuvda talabaning mustaqil badiiy fikrlashi cheklanishi mumkin. Shu sababli miniatyurani o‘qitishda uning badiiy prinsiplarini o‘zlashtirish va ular asosida yangi kompozitsiya yaratishga yo‘naltirish samaraliroq hisoblanadi.

Masalan, talabalarga Buxoro tarixiy me’morchiligini miniatyura uslubida tasvirlash, zamonaviy inson hayotini milliy miniatyura kompozitsiyasi asosida ifodalash yoki milliy naqshlar, ranglar va dekorativ elementlardan foydalangan holda zamonaviy kompozitsiya yaratish kabi ijodiy vazifalar berilishi mumkin. Bunday topshiriqlar talabadan tayyor shaklni takrorlashni emas, balki milliy badiiy an’anani anglash va uni yangi ijodiy yechimda namoyon etishni talab qiladi.

Shu nuqtayi nazardan milliy tasviriy tafakkurni shakllantirish jarayonini «kuzatish – tahlil qilish – anglash – talqin qilish – ijodiy qayta ifodalash – baholash» ketma-ketligi asosida tashkil etish maqsadga muvofiq. Dastlab talaba miniatyura asarini kuzatadi va undagi tasviriy elementlarni aniqlaydi. Keyin uning kompozitsiyasi, rangi, chizig‘i, obrazlari va mazmunini tahlil qiladi. Keyingi bosqichda asardagi milliy xususiyatlarni anglaydi va ularni o‘z ijodiy ishida qanday qo‘llash mumkinligi haqida fikr yuritadi. Yakuniy bosqichda esa o‘z ishini tahlil qiladi va qabul qilgan badiiy qarorlarini asoslaydi.

Bunday metodik yondashuv talabalarda faqat tasviriy ko‘nikmalarni emas, balki tahliliy va tanqidiy fikrlashni ham rivojlantiradi. Talaba o‘z ishiga tashqi tomondan baho berish, kamchiliklarini aniqlash va keyingi ijodiy faoliyati uchun xulosa chiqarishni o‘rganadi. Natijada milliy tasviriy tafakkur estetik idrok, badiiy bilim va ijodiy faoliyatning o‘zaro birligi asosida shakllanadi.

Milliy miniatyura san’atini zamonaviy ta’lim jarayoniga integratsiyalashda raqamli texnologiyalardan foydalanish ham muhim ahamiyat kasb etadi. Raqamli platformalar orqali miniatyura asarlarining yuqori sifatli tasvirlarini ko‘rish, ularni kattalashtirib detallarini tahlil qilish, rang palitrasini o‘rganish va kompozitsion elementlarni solishtirish mumkin. Shuningdek, grafik dasturlar yordamida milliy miniatyura prinsiplariga asoslangan yangi kompozitsiyalar yaratish imkoniyati paydo bo‘ladi.

Biroq raqamli texnologiyalardan foydalanish miniatyuraning an’anaviy badiiy xususiyatlarini almashtirish maqsadida emas, balki ularni o‘rganish va zamonaviy ta’lim muhitida qayta talqin qilish vositasi sifatida qaralishi lozim. An’anaviy miniatyura texnikasi va raqamli tasviriy vositalarning o‘zaro uyg‘unligi talabalarda milliy san’atga qiziqishni oshirish, vizual tahlil imkoniyatlarini kengaytirish va ijodiy eksperimentlar o‘tkazish uchun qulay sharoit yaratadi.

Milliy tasviriy tafakkurni shakllantirishda miniatyura san’atining yana bir muhim jihati uning milliy o‘zlikni anglashga ta’siri bilan bog‘liq. Talaba milliy san’at asarlarini o‘rganish jarayonida o‘z xalqining tarixiy tajribasi, estetik qarashlari va badiiy an’analari haqida bilimga ega bo‘ladi. Bu bilimlar uning milliy madaniy merosga bo‘lgan munosabatini o‘zgartiradi. Eng muhimi, talaba milliy san’atni faqat o‘tmishga tegishli madaniy hodisa sifatida emas, balki zamonaviy ijod uchun manba sifatida qabul qila boshlaydi.

Shu jihatdan milliy tasviriy tafakkurni shakllantirish «eski an’anani takrorlash» emas, balki milliy badiiy merosni anglash va uni yangi estetik ehtiyojlar asosida ijodiy davom ettirish jarayonidir. Milliylikning haqiqiy mazmuni ham aynan shunda namoyon bo‘ladi. YA’ni talabaning milliy badiiy obrazlardan foydalanishi emas, balki ularning ichki mazmunini anglagan holda yangi ijodiy g‘oyaga aylantira olishi muhimdir.

Xulosa. O‘zbek miniatyura san’ati milliy tasviriy tafakkurni shakllantirishning muhim pedagogik vositalaridan biri sifatida katta imkoniyatlarga ega. Uning ta’limiy ahamiyati miniatyurada mujassam bo‘lgan kompozitsion yaxlitlik, ranglarning dekorativ va emotsional imkoniyatlari, chiziqning plastik ifodasi, badiiy obrazlarning mazmuniy xususiyatlari va milliy-madaniy belgilar bilan belgilanadi.

Miniatyura san’atini ta’lim jarayonida maqsadli o‘rganish talabalarning vizual idroki, kompozitsion fikrlashi, badiiy tahlil qilish qobiliyati, estetik didi va ijodiy mustaqilligini rivojlantirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, miniatyura asarlarini mexanik tarzda ko‘chirish emas, balki ularning badiiy prinsiplarini anglash va yangi kompozitsiyalarda ijodiy qo‘llashga yo‘naltirish milliy tasviriy tafakkurni shakllantirishning samarali pedagogik sharti sifatida namoyon bo‘ladi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, milliy tasviriy tafakkurni shakllantirish jarayonida miniatyura san’atidan foydalanish talabaning milliy madaniy merosni bilishi bilan uning mustaqil ijodiy faoliyati o‘rtasida uzviy bog‘liqlikni ta’minlaydi. Bunda «kuzatish – tahlil – anglash – talqin – ijodiy qayta ifodalash – refleksiya» izchilligi ta’lim jarayonining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, o‘zbek miniatyura san’atini raqamli ta’lim texnologiyalari bilan uyg‘unlashtirish uni o‘rganishning yangi imkoniyatlarini ochib beradi. Raqamli vizual resurslar, grafik muharrirlar, elektron albomlar va virtual ko‘rgazmalardan maqsadli foydalanish talabalarning milliy san’atga qiziqishini kuchaytirish bilan birga, milliy badiiy merosni zamonaviy vizual muhitda qayta anglash imkonini beradi.

Umuman olganda, o‘zbek miniatyura san’atini oliy ta’limda o‘rganishni faqat san’at tarixi yoki amaliy tasvirlash mashg‘ulotlari doirasida emas, balki talabalarning milliy tasviriy tafakkuri, estetik madaniyati, badiiy idroki va ijodiy salohiyatini rivojlantiruvchi yaxlit pedagogik tizim sifatida tashkil etish maqsadga muvofiq. Bu yondashuv milliy tasviriy san’at merosini asrab-avaylash bilan bir qatorda, uning zamonaviy ta’lim va ijodiy jarayondagi ahamiyatini yanada oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mamadaliyev Q., Tolipov O‘. Pedagogik texnologiyalar: nazariya va amaliyot. – Toshkent: O‘qituvchi, 2021.
2. Ishmuxamedov R., Abduqodirov A., Pardayev A. Innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
3. Abduqodirov A. A. Axborot texnologiyalari va masofaviy ta’lim. – Toshkent: Fan, 2019.
4. Tolipov O‘., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
5. Azizxo‘jayeva N. N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. – Toshkent: O‘zbekiston, 2018.